

Pienentyvien perheiden arvoitus

A n n a R o t k i r c h

Muutama vuosi sitten tutkimusprofessori Elina Hemminki tiukkasi minulta, miksi syntyvyys oikein laskee Venäjällä. Mutu-vastaukseni oli, että kun elämä on ollut siellä niin rankkaa. Olin kuitenkin kuullut aivan toisenlaisen selityksen: koska ensimmäinen lapsi synnytetään yhä myöhemmin, muiden länsieurooppalaisten maiden tavoin. Olisiko Venäjällä jo vuosisatoja vallinnut suhteellisen varhaisen avioliiton ja ensimmäisen lapsen normi (Therborn 2004) siten nyt murtumassa? Aikaisemmassa Venäjä-projektissa kerätyissä elämäkerroissa muutama nuori nainen ilmoitti ihailevansa amerikkalaista ”ura ensin” -mallia. Myös keskiluokaiset tuttavani Moskovassa ja Pietarissa esittivät esimerkkejä lasten saannin lykkäämisestä elämäkkaareissaan. Samalla siellä kuulee edelleen paljon useammin kuin Suomessa teiniperheistä tai vähän päälle kaksikymppisen naisen päätöksen synnyttää alun perin ei niin kovin suunniteltua lasta tai 23-vuotiaiden avioliitoista ja heti sen päälle syntyvistä lapsista. Toisin kuin Suomessa nuorehko nainen saa jatkuvasti kuulla sukulaisiltaan, että nyt hänen on kiirehdittävä, sillä kohta hän on jo liian vanha perustamaan perhettä. Aikaisen äitiyden malli ja ihanne näyttäisivät säilyneen suhteellisen vahvoina ainakin tietyissä piireissä (Rotkirch 2000) – mutta millaisissa ja miksi?

Väestötieteilijät tuovat pohdintaan kolmannen ulottuvuuden laskeessaan syntymäkohortteja ja lopullisia hedelmällisyyslukuja. Syntyvyysluvut tunnetusti romahtivat perestroikan jälkeen niin, että

Venäjän vuoden 1989 luku, 2.02, oli kymmenen vuotta myöhemmin puolittunut lukuun 1.17. Pietarissa siirryttiin jo valmiiksi alhaisesta 1.6 maailmanennätysellisen pieneen 0.9. (Višnevski 2001; Main indicators... 2002.)

Tähän demografit huomauttavat, että juuri 1980-luku oli harvinaisen hedelmällinen vuosikymmen. Heidän mukaansa yksi syy 1990-luvun ennätysellisen alhaisiin syntymälukuihin olikin aikaisempien vuosien perheystävällinen sosiaalipolitiikka. Brežneviläiset houkuttimet pitkin äitiyslomineen ja hoitovapaineen eivät nostaneet synnytettyjen lasten määrää, mutta sen sijaan ne houkuttelivat yhden sukupolven naisia synnyttämään aikaisemmin kuin mitä nämä olisivat todennäköisesti muuten tehneet. Venäjällä ei siten pelkästään säilynyt varhaisempi synnytysikä kuin meillä, vaan 1970-luvun lopusta lähtien korkeasti koulutettujen naisten ensimmäisen lapsen synnyttämiskä jopa laski, mikä on maailmanhistoriassa aintulaatuista. (Zakharov 1999.)

Jo lyhyt mietiskely tuotti siis kolme hyvin erilaista selitystä: kriisi, länsimaistuminen ja ensimmäisen lapsen aikaistaminen. Mikä tai mitkä näistä olivat tärkein ja miten ne nivoutuivat toisiinsa? Ja voisiko Venäjän esimerkillä selittää edes osan yleisestä pienentyvien perheiden arvoituksesta, eli miksi syntyvyys oikein laskee? Sekä nk. ensimmäinen demografinen siirtymä (joka tapahtui pääosin Euroopassa 1880–1930-luvuilla) että toinen (maailmanlaajuinen, vuodesta 1965 eteenpäin) eivät nimittäin ole saneet tyydyttävää selitystä. Sellaisilla rakenteellisilla tekijöillä kuin lasten kuolleisuudella, teollistumisen asteella ja naisten koulutustasolla on selvästi vaikutus lasten määrään ja äidin synnytysikään. Mikään näistä ei kuitenkaan

selitä esimerkiksi sitä, miksi juuri 1830-luvun Ranskassa syntyvyys lähti selvään laskuun. Samoin kausaalisuhteet on vaikeasti määriteltävissä. (Therborn 2004, 235-247.)

Pienten perheiden arvoitus kuuluu harvoin ai-dosti ratkaisemattomiin yhteiskuntatieteellisiin kysymyksiin. Se myös yhdistää kiintoisesti poliittisia päätöksiä ihmisten elintasoon, elintapaan ja intiimeihin ratkaisuihin sekä tiedostamattomia ratkaisuja hyvinkin tarkkaan suunnitteluun.

Joidenkin tutkijoiden mukaan lasten kuolleisuus näyttäisi sittenkin nousevan tärkeimmäksi yleiseksi syntyvyyttä määritteleväksi tekijäksi (Sanderson & Dubrowin, 2000). Stephen Sandersonin mielestä ”biomaterialistinen” selitys näyttää tällä hetkellä vahvimmalta. Sen mukaan ihmisyyhteisöillä olisi myötäsyttyinen taipumus sopeuttaa syntyneiden lasten määrää eloon jääneiden lasten määrään (Sanderson 2003, 168-176). Tämän taipumuksen ei tarvitse olla pelkästään tietoisien perhesuunnittelun tulosta, sillä useat muut lajit myös määrittelevät jälkeläistensä määrän (joskus myös sukupuolen) olosuhteiden vaihtelujen myötä (Hrdy 1999, 318-350).

Aivan toisenlaista selitysmallia ehdottaa Göran Therborn tuoreessa perheen historiaa 1900-luvulla käsittelevässä kirjassaan. Therborn huomauttaa, että länsimaissa syntyvyys laski ensin juuri Ranskassa ja Yhdysvalloissa eli ensimmäisten demokraattisten vallankumousten maissa, joissa oli myös laajalle levinnyt kansalaisaktiivisuus. Hän kytkee siis syntyvyyden sääntelyn ylipäänsä modernin yksilön ja elämänhallinnan syntyyn (Therborn 2004, 235-247).

Kumpikaan näistä malleista tuskin selittää Venäjän 1960–1990-lukujen kehitystä. Tai vastaavako 1920-luvun neuvostoliittolaisen terveydenhuollon mahdollistama, laskenut lapsikuolleisuus ja 1970-luvun yksilöllistynyt myöhäissosialistinen *homo sovieticus* Sandersonin ja Therbornin selittäviä tekijöitä? Ainakaan 1990-luvun raju muutos ei vaikuta sopivan kuolleisuuden tai kasvaneen kansalaistietoisuuden malleihin.

REFER-konsortio ja sen aineistoista

Arvoituksellisuudestaan huolimatta syntyvyys on ollut (vähintään) toisarvoinen ongelma niin vanhemman polven miestutkijoiden kuin nuoremman polven naistutkijoiden silmissä. Toisille se on ollut häpeällisen triviaali aihe, toisille se taas yhdistyy nationalistisen politiikan ärsyttävimpiin, naisia pelkiksi synnytyskoneiksi leimaaviin politiikkoihin.¹ Suunnitteluvaiheessa jatko-opiskelijoitamme suoranaisesti kehoitettiin pysymään kaukana tästä Venäjätutkimuksen tylsästä ”hernekeitto”-aiheesta.

Tästä huolimatta Hemmingin kysymyksestä muodostui vähitellen yhä virallisempia muotoja saanut laaja tutkijaryhmä, jossa Hemmingin edustaman lisääntymisterveyden asiantuntemuksen lisäksi oli väestötieteilijöitä, sosiologeja ja antropologeja. Tutkijat olivat enimmäkseen Stakesista ja Helsingin yliopistosta. Päätimme lähestyä syntyvyyttä toisaalta terveyden tutkimuksen kautta, toisaalta perhe-elämän ja sosiaalisen murroksen kautta. Samalla halusimme ymmärtää Pietarin kehitysmallia suhteessa lähinaapureihin

Päädyimme vertailemaan naisten ja miesten lisääntymisterveyttä ja syntyvyyden kuvioita Pietarissa, Suomessa ja Virossa. *Baltic Sea Task Force*n rahoituksen avulla käynnistimme aineistohankinnan suunnittelun Pietarissa vuonna 2003, ja CIMO:n myöntämä verkostoitusraha mahdollisti suuren yhteiseminaarin Pietarissa yhdessä norjalaisten tutkijoiden kanssa sekä vilkkaan tutkijavaihdon. Sen jälkeen konsortio-hakemuksemme hyväksyttiin Suomen Akatemian 2004–2007 Venäjä-ohjelmaan. Sen ensimmäinen, Elina Hemmingin Stakesissa johtama osio tutkii naisten ja miesten lisääntymisterveyttä ja heidän kokemuksiaan terveydenhoidosta. Osio vertailee myös terveydenhuollon ammattikulttuureja Pietarissa, Virossa ja Suomessa. Toinen, Anna Rotkirchin Helsingin yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksella johtama osio, keskittyy perhemuotojen muutoksiin ja syntyvyyden kehitykseen.

Konsortiomme laajin uusi ja yhteinen tilastollinen aineisto koostuu aikuisten naisten kyselystä Pietarista. Tietoja on kerätty vuosina 2003–2004

kutsumalla naisia terveystieteiden klinikalle ja pyytämällä heitä täyttämään haastattelulomake sen yhteydessä. (Tulokset ovat osittain vertauskelpoisia Elina Haavio-Mannilan aikaisemman projektin keräämän Pietarin 1996 kyselyaineiston kanssa.) Virossa vastaavaa aineistoa hankitaan koko maan kattavan terveystieteiden yhteydessä. Tämän lisäksi Pietarissa on tehty kysely asepalveluun kutsuttujen nuorten miesten keskuudessa. Vastaavia tietoja on saatavissa Suomesta, ja vastaavan virolaisen aineiston hankinta on suunnitteilla.

Kyselyä täydentää laaja syvähaastattelu-aineisto. Olemme juuri päättämässä 70 haastattelun keuruun perheenmuodoista ja uudesta arjesta Pietarissa Centre for Independent Social Researchin puitteissa ja Elena Zdravomyslovan johtaman nuoren tutkijaporukan kanssa. Tämän lisäksi suomalaiset ja venäläiset väitöskirjantekijät kokoavat omia aineistojaan tilastoista ja rekistereistä, tekemällä osallistuvaa havainnointia terveystieteiden klinikoiden ja vertailemalla julkista puhetta syntyvyydestä eri maissa. Lisääntymiserveytyen keskittyvässä konsortion osiossa Minna Nikula tutkii väitöskirjassaan miesten osuutta lisääntymiserveytyessä ja Meri Vuorenkoski vertailee terveydenhuollon ammattilaisten kulttuureja Pietarissa, Tallinnassa ja Helsingissä. Pietarilainen Jelena Rugaševskaja tutkii naisten lisääntymiserveytystä. Syntyvyyden kuvioita ja perhemuotoja tutkivassa konsortion osiossa taas väestötieteilijä Katja Kesseli tutkii syntyvyyden yhteyttä sosiaaliseen stratifikaatioon Pietarissa ja Anna Ruohonen analysoi päättäjiä puhetta syntyvyydestä Suomessa, Pietarin alueella ja Virossa. Anastasia Zolotova on Pietarin Eurooppalaisen yliopiston kautta projektiimme osallistuva väitöskirja tekijä, joka keskittyy syntyvyyden diskursseihin Venäjällä. Saman yliopiston Nadežda Nartova tutkii lesboäitiyttä Pietarissa.

Vertailuun osallistuu myös virolaisia tutkijoita, mm. Helle Karro, Made Laanpere ja Kai Haldre. Tarkempaa tietoa vanhemmista tutkijoistamme, aineistoista ja julkaisuista sekä projektin tapahtumakalenterista löytyy Rotkirchin kotisivuilta, joihin on linkki myös Suomen Akatemian Venäjä-ohjelman sivuilta.

Annan tässä muutamia esimerkkejä perhemuotoja koskevan kiinnostuksemme käsitteistä ja ajatustulkuista.

Ydinkeskeinen Suomi, versoperheiden Pietari

Syntyvyyden kuvioilla tarkoitamme poikkeuksellista kattokäsitettä, johon sisältyvät syntyvyyden väestölliset trendit, ihmisten aiomukset hankkia tai olla hankkimatta lapsia, käytännöt eri elämänvaiheissa ja sosiaalisissa konteksteissa sekä vanhemmuuteen ja seksuaalioikeuksiin liittyvät ideologiat. Syntyvyyden kuviot vaihtelevat Euroopassa alueittain. Tällä hetkellä syntyvyys on korkea sellaisissa maissa, joissa avoliitot, avioerot ja yksinhuoltajuus ovat hyväksytyjä ja sosiaalisesti tuettuja. Sen sijaan – hieman paradoksaalisesti – syntyvyys on alhainen useissa patriarkaalisissa maissa, joissa ei ole kehittyntä hyvinvointivaltiota. (Coleman 1996.) Sergei Sivašinskin (2001, 10) mukaan Venäjän sisällä esiintyy todennäköisesti erilaisia syntyvyyden ”alueita”: juuri Pietarin kaupunki muistuttaa esimerkiksi Tšekin kehitystä, kun taas koko Venäjä on lähempänä esimerkiksi Bulgarian syntyvyyden trendejä. Siten Pietarin ensisynnyttäjiä mediaini-ikä oli muutama vuosi sitten kaksi vuotta korkeampi kuin samat luvut koko Venäjällä (26.5 versus 24.5 vuotta vuonna 2001). (Emt.) Viro taas näyttäisi empivän pohjois- ja keskieurooppalaisten syntyvyyden kuvioiden välillä, mikä tekee siitä erityisen mielenkiintoisen vertailukohteen (Pinnelli et al. 2001, 158).

Perhemuodoilla tarkoitamme joko parisuhteista tai (iso)vanhemmuudesta koostuvaa rykelmää ja sen elämäntilanteesta vaihtelua. Tämä on mielestäni perustellumpi luokitus kuin pelkästään parisuhteen ympärille rakentuvat perhemuodot, mikä oli kauan perhehistoriassa vallitseva tapa (Laslett 1972; Pöllä 2001), tai täydellinen luopuminen perheiden tieteellisestä määrittelystä, mikä on nyky sosiologiassa tavallista. Kaikki perhemuodolle tärkeät jäsenet eivät välttämättä asu samassa taloudessa. Sukulaisten läsnäolo perheiden arjessa, esimerkiksi sosiaalisen kanssakäymisen ja lastenhoidon muo-

dossa, on sekin perhemuotojen oleellinen aines. Vaimon ja/tai miehen sukulaisten läsnäolo kun vaikuttaa siihen, minkälainen kontrolli naisten seksuaalisuuteen kohdistuu, tai siihen miten isät osallistuvat perheiden arkeen (Sarmaja 2003).

Vaikka yleensä puhutaan siirtymisestä laajoista – laajennetuista ja monilapsisista – perheistä pieniin perheisiin, näitä pieniä perheitä voi esiintyä osittain vaihtelevissa perhemuodoissa. Tuoreessa artikkelissa² tarkastelin Elina Haavio-Mannilan kanssa perheellistymistä Suomessa ja Pietarissa. Vertailimme parisuhteiden ja lasten sijoittumista suomalaisten ja pietarilaisten elämänkaareen, lasten lukumäärää sekä niitä perhemuotoja, joissa miehet ja naiset eri elämänvaiheissa ja eri maissa elävät. Uuden pietarilaisen kyselyn tuloksia odottaessa käytimme 1990-luvun kyselyaineistoja. Aineiston rajoittuneisuuden vuoksi emme tässä pystyneet käsittelemään erillään asuvia (suur)perheiden jäseniä, vaan analysoimme vain yhdessä asuvien perheenjäsenten tai yksin elävien kotitalouksia.

Olellainen Suomen ja Pietarin välinen ero 1990-luvulla liittyi lasten hankkimisen ajoittumiseen ja lasten lukumäärään. Neuvostoaikana avioliiton oletettiin automaattisesti johtavan lasten synnyttämiseen ja näin myös toimittiin käytännössä. Suomessa ei 1970-luvun jälkeen ole ollut samanlaista sosiaalipoliittista ja ideologista painostusta äitiyteen kuin Venäjällä ja ensimmäisen lapsen hankkimista on lykätty yhä myöhemmäksi. Pietarissa lapset syntyivät aikaisemmin, mutta tyypillisessä perheessä oli vain yksi lapsi, kun taas Suomessa synnyttiin myöhemmin, mutta tyypillisesti kaksi lasta. Lapsimäärän vaihtelu oli Suomessa selvästi suurempaa kuin Pietarissa (jos vertailu rajoitetaan suomalaisiin kaupunkeihin, isoimmat lapsiperheet tippuvat pois, mutta se ei muuten olellisesti vaikuta tässä esitettyihin maiden alueiden välisiin vertailuihin).

Suomi näyttäytyy myös vertailussa hyvin parisuhde- ja ydinperhekeskeisenä maana. Suomalaisista asutokunnista kaksi kolmasosaa oli parisuhteita, jossa joko oli tai ei ollut lapsia. Kaksi viidestä suomalaisista eli kyselyaineistojemme mukaan ydinperheessä (joko lapsen tai aikuisen asemas-

sa), kun vastaava luku oli Pietarissa kolme kymmenestä. Samoin kolme kymmenestä suomalaisista, mutta kaksi kymmenestä pietarilaisesta asui pariskuntana ilman lapsia. Yksinasuvia oli Suomessa enemmän kuin Pietarissa, kun taas yksinhuoltajaperheitä oli Pietarissa enemmän kuin Suomessa. Myös äitejä, jotka asuivat ilman puolisoa omien vanhempiensa tai muiden sukulaisten luona, oli Pietarissa selkeästi enemmän. Tulokset liittyvät tämän vertailun jännittävimpään eroon: melkein kolme kymmenestä pietarilaisesta eli muunlaisessa asutokunnassa kuin ydinperheenä, pariskuntana, yhden vanhemman perheessä tai yksin. Vastaava luku Suomessa on yksi kymmenestä.

Pietarissa siis lähes 30 % mutta Suomessa vain vajaa kymmenesosa ihmisistä asui ”muussa” asutokunnassa. Suurin osa näistä oli sukulaisperheitä, joita voisi kutsua versoperheiksi. Versoperhe koostuu parisuhteesta tai vanhemman ja lapsen suhteesta, joka on laajentunut sivuittain tai pystysuoraan niin, että siinä on vanhemman sukupolven tai saman sukupolven sukulaisten (kuten siskojen ja serkkujen) edustajia. Versoperhe yhdistää siis perhehistorian käsitteet laajentunut ja moninainen perhetalous (*extended family household* ja *multiple family household*; Laslett 1972, 29-32). Siinä missä ydinperhe keskittyy yhteen parisuhteeseen ja sen tuottamiin lapsiin, versoperhe kuvailee vanhempien – useimmiten lapsen äidin – kautta syntyviä erilaisia sukulaisuuden yhdistelmiä, ”versoileviä” sukupuuksi.

Pietarissa versoperheissä oli 1996 kyselymme perusteella useimmiten – melkein joka toisessa tapauksessa – omia tai puolison vanhempia. Melkein yhtä usein kyse oli miniöistä, vävyistä tai lapsenlapsista tai sisaruksista. Muita sukulaisia tai muita ei-sukulaisia esiintyi näitä ryhmiä huomattavasti harvemmin.

Lapsettomuus, lapsiluku ja perhemuodot vaihtelevat myös sukupuolen mukaan. Verrattuna naiseen miesten elämänkaarta leimasi ydinperheisyys molemmissa maissa. He muuttivat vanhempina pois syntymäperheestään, olivat useammin naimisissa, asuivat harvemmin yksinhuoltajina kahden tai kolmen sukupolven perheyksikössä ja elivät lopuksi

myös harvemmin leskenä. Naiset olivat mm. korkeamman keskimääräisen elinikensä vuoksi useammin yksineläjiä. Nämä erot koskivat sekä Suomea että Pietaria. Sen sijaan suomalaisilla naisilla oli hieman useammin kuin vastaavan ikäisillä miehillä kolme tai useampia lapsia, kun taas Pietarissa miehillä oli naisia useammin kaksi tai useampia lapsia. Venäläisen ilmiön taustalla on epäsuhtainen väestörakenne, sillä Pietarissa oli mm. Stalinin puhdistusten ja toisen maailmansodan vuoksi huomattavasti vähemmän miehiä kuin naisia. Suomen sukupuolieroja on hankalampaa selittää. Perhemuoto, jossa naisella on monta lasta peräkkäisistä liitoista saattaa olla yleisempi Suomessa kuin Pietarissa.

Pietarilaisperheet siis poikkesivat suomalaisista siltä osin, että niissä asui paljon väkeä – vanhempien ja lasten lisäksi etenkin puolisoitten vanhempiä – mutta vähän lapsia. Suomalaisille tyypillisissä pienehköissä perheissä oli taas melko paljon lapsia mutta ei juuri lainkaan muita perheenjäseniä kuin näiden vanhemmat. Lasten kanssa asuminen ajoittui myös Suomessa elämänsä aikana keskiluokalle. Lapset saatiin Pietarissa nuorempina ja nämä muuttivat myöhemmin pois kotoa. Siten suomalaiset elivät koko elämänsä aikana venäläisiä kauemmin yksin tai parisuhteessa ilman lapsia. ”Lapsikeskeisyydellä” voi olla monia merkityksiä...

Moninaistuvatko syntyvyyden kuviot?

Usein ajatellaan, että Neuvosto-Venäjän tiukka perheideologia yhdenmukaisti arkea, kun taas suvaitsevaisuus erilaisia elämäntyyplejä ja perheitä kohtaan on nimenomaan länsimaissa lisääntynyt suuresti 1960-luvun jälkeen. Tämä pitää kuitenkin paikkansa vain suhteessa valtiotaloudelliseen ideologiaan perheistä ja sukupuolista. Neuvostojärjestelmä ylisti sosialistista ydinperhettä, äitiyttä, monilapsisuutta ja aviollista uskollisuutta ja torjui sekä julkisen puheen seksuaalisuudesta että modernit

ehkäisyvälineet. Suomessa julkisuuden perhepuheen kirjo oli laajempi. Perheiden arkielämän kannalta asetelma on kuitenkin erilainen.

Yllä esitetty vertailu kahden kyselyaineiston välillä osoitti jo selkeästi, miten Suomessa perheiden lasten määrä vaihtelee enemmän kuin Pietarissa, kun taas Pietari on perhemuodoiltaan ollut paljon moninaisempi kuin parisuhteeseen ja ydinperheeseen keskittynyt Suomi. Pienetkin perheet näyttävät erilaisilta sukupuolten, sukujen ja sukupolvien eri näkökulmista tarkastettuina. Nykyisen projektimme uusien aineistojen pohjalta haluamme selvittää miten lasten hankinta – toiveet, käytännöt ja selitykset – liittyvät eri perhemuotoihin, erityisesti suhteessa uusiin sosiaalisiin jakoihin.

Syntyvyyden kuviot eivät nimittäin vaihtelevat vain alueittain vaan myös sosiaaliluokan mukaan. Historiallisesti uusi tapa ajoittaa ja rajoittaa synnytyksiä on yleensä levinnyt pienestä avantgarderyhmästä – kuten yläluokasta tai boheemipiireistä – koko väestöön. Syntyvyyden tutkimuksissa perhemuodon vaikutusta tarkastellaan usein perheenmuodotuksen ja liittojen juridisen statuksen kautta (esim. Pinnelli et al. 2001). Tämän lisäksi esimerkiksi tässä kuvatut erot ydin- ja versoperheiden välillä ja ennen kaikkea erot eri yhteiskuntaluokkien välillä oletettavasti myötävaikuttavat ihanteelliseen lapsilukuun ja lapsiluvun toteuttamismahdollisuuksiin. Venäläisen yläluokan piirissä on jälleen esimerkkejä kolme- ja neljälapsisista perheistä, kun taas mm. köyhtyneen intelligentsian parissa neuvostoäidin malli (yksi ainut, elämänsä aikana varhaiseen vaiheeseen ajoittunut lapsi, jota äidin oma äiti hoitaa) näyttäisi olevan edelleen voimissaan (vrt. Kljotsin et al. 2001).

Yksi projektimme suurimpia haasteita onkin selvittää, miten syntyvyys ja perhemuodot liittyvät valtasuhteisiin ja taloudellisiin resursseihin. Polarisoituuksia myös syntyvyys muun yhteiskunnallisen epätasaisen jakautumisen lisääntyessä?

Viitteet

- 1 Foucaultlaisen lähestymistavan kautta syntyvyys on tosin näyttäytynyt myös teoreettisesti mielenkiintoisena biopolitiikan osana, mutta siinä taas sekä tilastollinen väestötiede että ihmisten konkreettisiin perusteluihin keskittyvä tutkimus jäävät taka-alalle.
- 2 Alaluku perustuu Elina Haavio-Mannilan ja Anna Rotkirchin artikkeliin ”Ydin- ja versoperheet Suomessa ja Pietarissa”, joka ilmestyy WSOY:n kustantamassa kirjassa vertailevista tutkimusmenetelmistä.
- ## Kirjallisuus
- Coleman, Daniel (1996) (ed.), *Europe's Population in the 1990s*. Oxford: Oxford University Press.
- Council of Europe: Demographic Yearbook, 2001. http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/population/
- Haavio-Mannila, Elina & Rotkirch, Anna & Kontula, Osmo (2004), Contradictory Trends in Sexual Life in St. Petersburg, Estonia and Finland. – *Sexualities in Postcommunism*. Eds. Alexander Stulhofer & Theo Sandfort et al. New York: Haworth Press.
- Haavio-Mannila, Elina & Rotkirch, Anna (2004), Gender Liberalisation and Polarisation. Comparing Sexuality in St. Petersburg and Finland. – *Idäntutkimus* 2, 4-25.
- Hrdy, Sarah B. (1999), *Mother Nature. Natural Selection and the Female of the Species*. London: Chatto & Windus.
- Kljotsin, A., Tšistjakova, N. & Safarova, G. (2001), *Semja v Sankt-Peterburge. Demografitšeskije, sotsiologitšeskije i sotsialno-psihologitšeskije aspekty*. Sankt Peterburg.
- Laslett, Peter (1972), *Household and Family in Past Time*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Main Indicators of Demographic Processes in Saint-Petersburg and Leningrad region. Statistical handbook. St. Petersburg: Peterburgkomstat, 2002.
- Pinnelli, Antonella, Hoffman-Nowotny, Hans Joachim & Fux, Beat (2001), *Fertility and New Types of Households and Family Formation in Europe*. Population Studies 35. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Pöllä, Matti (2001), *Vienankarjalainen perhelaitos 1600–1900*. Helsinki: SKS.
- Rotkirch, Anna (2000), *The Man Question. Loves and Lives in late 20th Century Russia*. Research reports 1/00, Dept. of Social Policy. Helsinki: University of Helsinki.
- Rotkirch, Anna (2003), ”Coming to Stand on Firm Ground.” *The Making of a Russian Working Mother. – Living Through Soviet Russia*. Eds. Daniel Bertaux, Anna Rotkirch & Paul Thompson. London: Routledge.
- Ryan, Michael (1993), *Social Trends in Contemporary Russia. A Statistical Source-Book*. New York: St. Martin's Press.
- Sanderson, Stephen K. & Dubrow, Joshua (2000), *Fertility Decline in the Modern World and in the Original Demographic Transition. Testing Three Theories with Cross-National Data. – Population and Environment* 21, 511-537.
- Sanderson, Stephen K. (2003), *The Evolution of Human Sociality. A Darwinian Conflict Perspective*. London: Littlefield & Brown.
- Sarmaja, Heikki (2003), Ihmislajin perheenmuodotuksen evoluutiopsykologinen perusta. – *Yhteiskuntapolitiikka* 3, 223-243.
- Sivašinski, Sergei V. (2002), *Analiz sovremenogo sostojanija i opredelenije osnovnyh pokazatelei tšislennosti i struktury naselenija i trudovyh resursov Sankt-Peterburga na dolgosrotnuju perspektivu*. Sankt Peterburg: Sankt Peterburgski ekonomiko-matematiškeski institut, Rossijskaja Akademija Nauk.
- Temkina, Anna & Rotkirch, Anna (2002), *Sovetskije gendernyje kontrakty i ih transformatsija v sovremennoi Rossii. – Sotsiologitšeskije issledovanija* 11, 4-15.
- Therborn, Göran (2004), *Between Sex and Power. Family in the World, 1900–2000*. London: Routledge.
- Višnevski, Anatoli F. (2000) (red.), *Naselenije Rossii 2000. Vosmoi ježegodnyi demografitšeski doklad*. Moskva: Universitet.
- Zakharov, Sergei V. (1999), *Fertility Trends in Russia and the European Newly Independent States. Crisis or Turning point? – Population Bulletin of the United Nations* 40/41.